

F. 6588

214721

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTRAS

882.3.7

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cuvinte noi de pe la noi. Contribuții lexicale

de

ADRIAN CHIRCU

L'auteur se propose de signaler l'apparition de quelques nouveaux mots dans la langue roumaine, apparition qui est principalement due à ce qu'on appelle la dynamique de la langue. Son analyse est surtout d'ordre lexical.

1. Trebuie să recunoaștem faptul că asistăm, în ultima vreme, la ceea ce s-a numit, pe drept cuvânt, o explozie lexicală. Nu trebuie decât să deschidem televizorul, să citim un ziar ori să asistăm la niște discuții ad-hoc, ca să ne dăm seama de amploarea fenomenului. Aproape că ne lăsăm antrenați, fără să vrem, în labirintul cuvintelor și al sensurilor acestora. Avalanșa de cuvinte noi oferă celui interesat de problemele limbii române numeroase pretexte și direcții pentru cercetarea diverselor fapte de limbă. De fapt, în absența dinamicii, limba nici n-ar mai exista, căci limba e un organism viu care trebuie hrănit încontinuu. Fără această dinamică, limba ar pieri, ar rămâne închisă sau n-ar mai fi situată sub semnul alterității¹. În acest sens, Eugeniu Coșeriu afirma că „schimbarea în limbă nu este «alterare» sau «deteriorare», cum se spune în terminologia naturalistă, ci reconstrucție, înnoire a sistemului și ea asigură continuitatea și funcționarea acestuia. Limba se face prin schimbare și «moare» ca atare atunci când încetează să se schimbe. În sfârșit, sistemul funcțional al limbii nu se schimbă în mod direct, și nici prin «fluctuații neîncetate». Ceea ce se modifică în mod continuu este realizarea sa și, în consecință, echilibrul său”².

2. În cele ce urmează, ne vom referi la unele dintre cuvintele nou apărute în limba română, cuvinte care și-au făcut treptat loc în vocabularul nostru de zi cu zi. În mod normal, o dată ce aceste cuvinte s-au „strecurat” în paginile dicționarilor, putem vorbi de o oarecare generalizare a lor. E adevărat însă că nu orice cuvânt împrumutat ori creat și care, apoi, e introdus într-o limbă sau într-un dicționar are o viață lungă³. Exemplele stau la îndemîna tuturor: *utecist*, *șoim al patriei*, *tovarăș*⁴, *mașină de scris* (înlocuită cu calculatorul), *pitar*, *perceptor*, *cizmar*, *fierar* (înlocuit adesea cu *pantofar*), *activist* etc. Toate aceste cuvinte denumesc niște realități care astăzi nu mai au decât parțial acoperire.

2.1. Interesul specialiștilor pentru diversele aspecte legate de lexicul limbii române contemporane e atât de mare⁵ încît, la un moment dat, Rodica Zafiu propunea, într-un articol apărut în paginile „României literare”, să abandonăm „temporar preocuparea pentru

¹ În sensul coșerian al termenului, ‘a fi împreună cu alții’. Pentru mai multe detalii privind acest concept, vezi Coșeriu, *Sincronie*, passim.

² Idem, *ibidem*, p. 246.

³ Prouvost/ Sablayrolles, *Les néologismes*, p. 36-37: „Combien de temps un néologisme mettra-t-il à mourir? Dix ans environ, laisse-t-on entendre dans les années 1970. [...] Un double constat s'impose: on n'oseraît plus aujourd'hui proposer un ouvrage s'intitulant «dictionnaire de mots nouveaux» qui engrangerait les mots nouveaux sur plus de dix ans; le sentiment de la néologie est fluctuant”.

⁴ Acest cuvînt e înfîlnit astăzi mai ales cu sensul de ‘prietin, amic’.

⁵ Amintim cu această ocazie apariția a trei lucrări importante care vizează principalele aspecte ale limbii române actuale: Gușu Romalo, *Corectitudine și greșeală*; Pană Dîndelezan (coord.), *Aspecte ale dinamicii*; Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul*.

BCU Cluj-Napoca

FILOL 2005 01922

cuvintele intrate în română” și să „verificăm și cum a funcționat mișcarea în sens opus. Mai exact, ce cuvinte românești au intrat, în calitate de «cuvinte străine», în alte limbi și în alte dicționare»⁶. Așa cum am remarcat la început, îmbogățirea lexicului românesc se află în clipa de față într-o poziție ascendentă, situația datorându-se, într-o mare măsură, progresului uman, circulației, la nivel mondial, a termenilor tehnici, dar și vorbitorului de limbă română care creează ori folosește cuvinte noi. Pe lângă vorbitor, mass-media și chiar Internetul constituie un fel de „seismograf lexical” care ne ajută să descoperim și să înțelegem cum iau naștere și cum sînt asimilate noile cuvinte. „Prin larga sa audiență, prin autoritatea cuvîntului tipărit sau rostit la microfon, presa⁷ a avut și continuă să aibă un rol însemnat în difuzarea și impunerea inovațiilor lingvistice, fie ele creații interne, fie împrumuturi”⁸.

2.2. Prezentăm cîteva dintre cuvintele surprinse de noi în limba română actuală și care, din cîte știm, n-au fost supuse unei analize amănunțite:

benzinar s. m. ‘persoană care se ocupă cu comercializarea sau cu traficul produselor petroliere’; ‘persoană care lucrează la o benzinărie’; ‘motor care funcționează cu benzină’/adj. ‘calitatea acestei persoane’; ‘care funcționează cu benzină’. Cuvîntul nu e înregistrat în DEX₂, DCR₁, DCR₂, MDN. Reprezintă o creație lexicală recentă în limba română, destul de des întîlnită și formată pe tărîm românesc din substantivul *benzină* + sufixul *-ar*: „Benzinarul” făcuse gestul amabil din proprie inițiativă (www.aurelian.ro/weblogx, p. 3); *Turometru de pe benzinar pe Diesel...*, În bord am turometru clasic cu ac care funcționa bine pe benzinar (www.autoshow.ro/forum/viewthread.php?tid=3392, p. 1); *Un polițist „benzinar” a încercat să se sinucidă* (www.evenimentulzilei.ro/investigații/news, p. 1); *Mașină de benzinar incendiată* (<http://ad2.ip.ro/logos/b823/movingpart.htm>, p. 1); *Benzinarii mureșeni au „pompat” cît au vrut* (www.evenimentulzilei.ro/transilvania, p. 1); *Dosarele „Regelui benzinar” luate la puricat* (www.evenimentulzilei.ro/investigații, p. 1); *Tutilescu caută scuze pentru polițiștii benzinari* (www.ziua.ro/search/php?, p. 1); *Inițial voiam s-aduc o benzinară* (www.autoshow.ro/forum/viewthread).

capcana vb. ‘a pune o capcană, a întinde o capcană’, ZIUA, simbătă/duminică, 6/7 septembrie 2003, serie nouă, anul X, nr. 2807, p. 2: „Capcanînd” bancomatele cu ajutorul unor dispozitive... . Avem o derivare progresivă: substantivul *capcană* + sufixul lexico-gramatical *-a*.

drujbist (var. *drujbar*) s. m. ‘tăietor de lemne care utilizează un ferăstrău mecanic’, PRO TV, luni 25 august 2003, ora 8:54. Acest substantiv de agent s-a format pe tărîm românesc plecîndu-se de la cuvîntul rusesc ДРУЖБА (acesta, prin metonimie, a ajuns să înlocuiască noțiunea de ferăstrău mecanic), la care s-a adăugat sufixul de agent neologic *-ist* (ca în *taximetrist*, *fotbalist*, *polițist*, *securist*, *frigotehnist*, *calculatorist*, *blatist*, *conțopist*, *optzecist*, *pedeserist*⁹ etc.). Ceea ce e interesant de constatat e faptul că, în

⁶ Zafiu, *Cuvinte românești*, p. 1.

⁷ Prouvost/ Sablayrolles, *op. cit.*, p. 15-16, remarcă și ei: „Au cœur de l’actualité, elle [la presse] reste sans doute le lieu privilégié du débat. Bien de néologismes y naissent et y prennent leur élan, en même temps que ceux qui viennent de naître dans le feu de l’actualité sont largement diffusés”.

⁸ Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul*, p. 3.

⁹ Ultimele trei substantive sînt întîlnite și cu valoare adjectivală. Cu același sufix *-ist* ‘care e strîns legat de substantivul-bază, care se ocupă de obiectul exprimat de acest substantiv, are de-a face în mod frecvent cu el etc.’ se pot forma și adjective: *sufletist*, *tupeist*, *căminist* etc.

aceeași emisiune, am înregistrat și o altă variantă, cu sufix de agent moștenit *-ar*¹⁰ (după modelul *căprar, pădurar, cămătar, bucătar, cofetar, berar, chioșcar, buticar, bișnițar* etc.). Cuvîntul nu e înregistrat în DEX₂, DCR₁, DCR₂, MDN.

feliat, -ă adj. 'tăiat, -ă felii'; (ngr. *feli* > rom. *felie*). L-am întîlnit mai mult în sintagme de tipul: *franzelă feliată, piine feliată, mușchi file feliat, salam feliat*. Se pare că în acest caz a funcționat principiul economiei lingvistice, căci se evită o sintagmă de tipul *tăiat, -ă felii*. Forma cuvîntului ne trimite la un participiu verbal, dar e greu de crezut că, în clipa de față, în limba română, există verbul *a felia*. Am întîlnit și o formă de supin: *mașini de feliat piine sau aparate de feliat* (www.magazinultau.ro). Pe aceeași pagină apare și un sinonim, *feliator*. În ceea ce privește modul de formare a cuvîntului, credem că e vorba mai degrabă de o derivare progresivă ce pornește de la un substantiv *felie* la care se adaugă sufixul adj. *-at*. Am întîlnit și varianta substantivală a acestui cuvînt: *feliate asortate*, dar nu întrevădem nici o posibilitate ca această ultimă variantă să poată înlătura substantivul *felie*. Cuvîntul nu e înregistrat în DEX₂, DCR₁, DCR₂, MDN. Cuvîntul l-am întîlnit și în alte sintagme: *De asemenea, cînd cașcavalul se înverzește, îl vinde feliat* (www.jurnalul.ro/arhiva/ian); *Contractul va fi feliat* (www.cotidianul.ro/antierioare/2002/economice); *partidul este feliat cu minuțiozitate* (www.arhiva.monitorulcluj.ro/2002); *unghiile ei s-au feliat* (www.show.ro/sub/L/Legall).

marmorat adj. 'care are aspect de marmură' (*salam marmorat*). MDN, DEX₂, DCR₁, DCR₂ nu înregistrează acest adjectiv. MDN se limitează la explicarea sensurilor unor cuvinte ce fac parte din aceeași familie lexicală (*a marmora, marmoraj, marmorare, marmorean, -ă, marmoriza, marmoreu, -ee*).

pirata vb. 'a face piraterie, a fura, a copia, a jefui, a falsifica' (fr. *pirater*). Substantivul *pirat* nu e nou în limba română, însă familia sa de cuvinte cunoaște o largă utilizare. Ce ne-a surprins la acest cuvînt e faptul că aproape întreaga sa familie lexicală apare într-un singur articol de ziar (lipsesc creații recente precum: *antenă-pirat, decodor-pirat, piratat* sau unele dintre cuvintele prezente deja în dicționare: *piratică, pirat al aerului, pirateresc, -ească, piraticesc, -ească*); ZIUA, sîmbătă/duminică, 6/7 septembrie 2003, serie nouă, anul X, nr. 2807, p. 2: *Românii piratează bancomatele franceze, și-au îndreptat atenție [sic!] către piratarea cardurilor, cutia pirat nu era foarte proeminentă, însemnînd tot alîtea acte de piraterie*. Alte exemple: *joc versiune piratată* (www.computergames.ro/forum); *făceam bani cu muzica piratată de pe radio* (www.forum.softnews.ro); *pentru a nu putea fi piratată* (www.total.net). Cuvîntul nu e înregistrat în DEX₂, DCR₁, DCR₂, ci doar în MDN.

vacumat, -ă adj. 'care se află sub vid' (*pulpă de porc vacumată, mușchiuleț de porc vacumat*¹¹). MDN nu înregistrează acest adjectiv participial, ci doar alte două cuvinte aparținînd aceleiași familii lexicale: *vacuum* și *vacuumetru* (p. 911). Un sinonim al său, *vidat*, nu e nici el înregistrat în principalele lucrări lexicografice de la noi (doar *vid* și *a vida*, MDN, p. 922). Aceste ultime două cuvinte lipsesc din DEX₂, DCR₁, DCR₂. Nici în acest caz n-am înregistrat prezența unui verb **a vacuma*, care ar putea ajuta la o mai bună interpretare a modului de formare. Mai degrabă e vorba despre *vacuum* + *-at*. Credem că *vidat* are mai multe șanse de a se integra sistemului limbii române. S-ar putea ca la originea acestui cuvînt să stea un împrumut.

¹⁰ Vezi supra.

¹¹ Pentru mai multe sintagme de acest tip. a se vedea site-ul <http://cominca.rdsor.ro>.

zimbrărie s.f. ‘rezervație de zimbri, crescătorie de zimbri’ (Realitatea TV, săptămîna 1-6 septembrie 2003). Cuvîntul s-a format din subst. *zimbru* + sufixul *-ărie* ‘cantitatea sau locul în care se află o cantitate de lucruri, de material etc.’ și are șanse să se impună, căci, și în acest caz, funcționează principiul economiei lingvistice, evitîndu-se astfel utilizarea unei întregi sintagme (*rezervației/crescătorie de zimbri*). Alături de sufixul *-erie* (*pizzerie*), care este relativ recent intrat în limbă, sufixul vechi colectiv *-ărie* (*păstrăvărie, ciupercărie, pepenărie, stîncărie, viespărie* etc.) rămîne, în ciuda prognozelor făcute cu cîțiva ani în urmă¹², productiv. Cuvîntul nu e înregistrat în DEX₂, DCR₁, DCR₂, MDN.

3. Sperăm ca prin acest scurt articol să fi reușit să analizăm situația cîtorva dintre cuvintele nou apărute în vocabularul limbii române actuale. Nu ne rămîne decît să observăm și pe mai departe mutațiile din limba română și să urmărim dacă aceste cuvinte se vor impune sau nu în lexicul românesc.

Bibliografie

A. Studii și articole

- Coșeriu, Eugeniu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Coteanu, Ion (coord.), *Limba română contemporană. Vocabularul* (ediție revizuită și adăugită), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1985.
- Dominte, Constantin, *Sufixul -erie în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, Editura Academiei, București, 1967, p. 69-79.
- Guțu Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, versiune nouă, colecția „Repere”, Editura Humanitas Educațional, București, 2000.
- Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității, București, 2002.
- Prouvost, Jean și Sablayrolles, Jean-François, *Les néologismes*, 1re édition, coll. „Que sais-je?”, nr. 3674, Presses Universitaires de France, Paris, 2003.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Editura ALL Educațional, București, 2001.
- Zafiu, Rodica, *Cuvinte românești – cuvinte străine*, în „România literară” (ediție electronică www.romlit.ro/www/texte02s/r1144/zaf.htm), 15 mai 2003.

B. Dicționare

- DEX₂ = *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- DCR₁ = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, Editura Albatros, București, 1982.
- DCR₂ = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, Editura Logos, București, 1997.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000.

(Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca/Université de Provence)

¹² Dominte, în articolul *Sufixul -erie*, p. 78-79, afirma că atunci „cînd au apărut în limba română, căpătînd răspîndire, neologismele formate cu sufixul *-erie*, vechiul sufix românesc (*-ărie*) își înceta productivitatea, rezumîndu-se la formarea unor derivate ad-hoc, cu sens peiorativ (de tipul *hirșogărie*), mai ales formații cu un bogat conținut afectiv. În orice caz, procesul efectiv al derivării cu acest sufix se redusese. [...] Astăzi însă nu s-ar mai forma derivate cu sufixul *-ărie* (cel puțin în limba literară)”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

